

COVID-19 Crisis and Personal Responsibility

Alkis Gounaris and Konstantinos Gravas

National and Kapodistrian University of Athens

Abstract: In managing a crisis like the current one, our actions have an impact on a network of relationships that includes us, our close family, our companions and friends, our professional circle, the local community and the state itself. Our responsibility to all of them means obligations, duties and ultimately particular decisions, actions and behavior.

Keywords: Moral Responsibility, Pandemic Ethics, Kantian Autonomy, Self-governance, Principle of Conformity

Read full text in Greek

Πανδημία και Ατομική Ευθύνη: Ρώτα τι μπορείς να κάνεις εσύ για την κρίση

Άλκης Γούναρης και Κωνσταντίνος Γκράβας

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Abstract: Στη διαχείριση μιας κρίσης σαν αυτή που διανύουμε, οι ευθύνες των πράξεών μας έχουν αντίκτυπο σε ένα πλέγμα σχέσεων, το οποίο περιλαμβάνει εμάς, τον στενό οικογενειακό, συντροφικό, φιλικό και επαγγελματικό μας κύκλο, την τοπική κοινότητα και την ίδια την πολιτεία. Η ευθύνη μας απέναντι σε όλους αυτούς, σημαίνει υποχρεώσεις, καθήκοντα και τελικά συγκεκριμένες αποφάσεις, πράξεις και συμπεριφορά.

Keywords: Moral Responsibility, Pandemic Ethics, Kantian Autonomy, Self-governance, Principle of Conformity

Γούναρης, Α., Γκράβας, Κ. (2020). Πανδημία και Ατομική Ευθύνη: Ρώτα τι μπορείς να κάνεις εσύ για την κρίση. Πρώτη Δημοσίευση [LIFO](https://alkisgounaris.gr/gr/archives/covid-19-crisis-and-personal-responsibility/). Ανακτήθηκε 24/03/2020 από <https://alkisgounaris.gr/gr/archives/covid-19-crisis-and-personal-responsibility/>

Σήμερα, όλοι μαζί και καθένας από εμάς ξεχωριστά, καλούμαστε να διαχειριστούμε μια ασυνήθιστη κατάσταση, μια πανδημία, η οποία αυτή τη στιγμή βρίσκεται στο ξεκίνημα και είναι άγνωστο το πώς θα εξελιχθεί. Πρόκειται για μια παγκόσμια κρίση, η οποία έχει ήδη συνέπειες σε κάθε πτυχή της ζωής μας, στην καθημερινότητά μας, στις σχέσεις μας με τους άλλους ανθρώπους, στην ελευθερία μας, στις δουλειές μας. Δεν είναι βέβαιο το πόσο θα διαρκέσει και πόσο θα επηρεάσει όλα όσα μέχρι σήμερα θεωρούμε δεδομένα. Το μόνο βέβαιο είναι ότι εκατοντάδες ερευνητές και χιλιάδες άλλοι άνθρωποι σε όλον τον κόσμο εργάζονται σκληρά, δίνοντας τον καλύτερο εαυτό τους για να βγούμε το συντομότερο δυνατόν και με τις λιγότερες απώλειες από αυτή την κατάσταση. Αυτό δεν σημαίνει όμως, ότι εμείς οι υπόλοιποι πρέπει να μένουμε αμέτοχοι και να περιμένουμε από τους άλλους να μας σώσουν. Ο καθένας από εμάς, με τη στάση του, τις αποφάσεις και τις πράξεις του, μπορεί να συνεισφέρει περισσότερο απ' όσο νομίζει στη διαχείριση και την επίλυση της κρίσης και να αναλάβει τελικά την ευθύνη που του αναλογεί. Σε μια κρίση, το πρώτο πράγμα που θα πρέπει να σκέφτεται κάποιος είναι ποιο είναι το διακύβευμα. Ποιος και τι κινδυνεύει. Το δεύτερο είναι τι μπορεί και τι πρέπει να κάνει, ώστε να συμβάλει στην καλύτερη δυνατή έκβαση. Αυτό συνεπάγεται μια σειρά από ευθύνες και υποχρεώσεις.

Το πρώτο, το διακύβευμα, στην περίπτωση της παρούσας κρίσης είναι αυτό που γενικώς και αορίστως αποκαλούμε «δημόσια υγεία». Στην πραγματικότητα, αυτό που εννοούμε είναι ότι κινδυνεύει η υγεία η δική μας, των συνανθρώπων μας, της οικογένειάς μας, των γονιών, των παππούδων, των αγαπημένων μας προσώπων, των γειτόνων, των ανθρώπων που προσπαθούν να σώσουν άλλους ανθρώπους. Το γεγονός ότι κάποιος από εμάς κινδυνεύουμε περισσότερο ή λιγότερο από κάποιους άλλους, δεν σημαίνει ότι έχουμε μικρότερη ή μεγαλύτερη ευθύνη για την εξέλιξη της κατάστασης και την επίλυση της κρίσης. Η ευθύνη μας, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι υπαρκτή και είναι σύνθετη, γιατί αφορά ένα μεγάλο πλέγμα σχέσεων μέσα στο οποίο ζούμε και αποφασίζουμε. Επίσης η επικινδυνότητα μιας κατάστασης είναι ανεξάρτητη από το τι εμείς νομίζουμε, πιστεύουμε ή αισθανόμαστε για αυτήν. Και είναι ανεξάρτητη από τον φόβο. Το πόσο λίγο ή πολύ φοβόμαστε, δεν κάνει κάτι λιγότερο ή περισσότερο επικίνδυνο. Ο φόβος ή η απουσία φόβου είναι μια συναισθηματική κατάσταση, μια κατάσταση του μυαλού μας και δεν επηρεάζει τα πραγματικά γεγονότα και τους κινδύνους. Ένας κίνδυνος υπάρχει ή δεν υπάρχει, ανεξάρτητα από το αν εμείς φοβόμαστε ή όχι. Το πώς αισθανόμαστε, αν είμαστε αισιόδοξοι ή απαισιόδοξοι σε μια κατάσταση, δεν αλλάζει την ίδια τη σοβαρότητα της κατάστασης. Αυτό που αλλάζει σε μικρό ή μεγαλύτερο βαθμό την ίδια την κατάσταση, είναι οι πράξεις μας.

Το δεύτερο λοιπόν, οι πράξεις μας, αλλά και ο τρόπος σύμφωνα με τον οποίο οδηγούμαστε σε αυτές -το πώς δηλαδή αποφασίζουμε- είναι αυτό στο οποίο θα επιχειρήσουμε να σταθούμε και να το αναλύσουμε λεπτομερέστερα. Γιατί μας απασχολεί το τι κάνει ή τι δεν κάνει κάποιος; Γιατί είναι σημαντική η πράξη ή η απραξία μας; Διότι καλώς ή κακώς, αυτό το οποίο μας χαρακτηρίζει, αυτό που μας κάνει να είμαστε αυτό που είμαστε τελικά, δεν είναι αυτό που πιστεύουμε, αυτό που θέλουμε ή αυτό που αισθανόμαστε, αλλά αυτό που κάνουμε. Οι πράξεις μας είναι αυτές που μας καθορίζουν. Και η ευθύνη των πράξεων και των επιλογών μας είναι εκείνη, το βάρος της οποίας κουβαλάμε σε όλη την υπόλοιπη ζωή μας. Στη διαχείριση μιας κρίσης σαν αυτή που διανύουμε, οι ευθύνες των πράξεών μας έχουν αντίκτυπο σε ένα πλέγμα σχέσεων, το οποίο περιλαμβάνει εμάς, τον στενό

οικογενειακό, συντροφικό, φιλικό και επαγγελματικό μας κύκλο, την τοπική κοινότητα και την ίδια την πολιτεία. Η ευθύνη μας απέναντι σε όλους αυτούς, σημαίνει υποχρεώσεις, καθήκοντα και τελικά συγκεκριμένες αποφάσεις, πράξεις και συμπεριφορά.

Πιο συγκεκριμένα:

Η ευθύνη απέναντι στον εαυτό μας συνεπάγεται την υποχρέωσή μας να παραμείνουμε υγιείς και να παραμείνουμε ελεύθεροι. Ακόμα κι αν ανήκουμε σε ηλικιακή ομάδα που πρακτικά έχει πολύ μικρό ποσοστό θνησιμότητας, είναι λάθος να εκθέτουμε τον εαυτό μας σε κίνδυνο, καθώς δεν γνωρίζουμε το παραμικρό για τις ενδεχόμενες μελλοντικές συνέπειες της ασθένειας. Ο οργανισμός μας έχει μηδενικά αντισώματα του ιού και παράπλευρες οργανικές βλάβες, ακόμα και μόνιμες, είναι αρκετά πιθανές. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να θέσουμε οι ίδιοι όρια στον εαυτό μας, καθώς και ένα αυστηρό πρωτόκολλο συνηθειών, ώστε να ελαχιστοποιήσουμε τις πιθανότητες να προσβληθούμε. Γι' αυτόν τον λόγο είναι σημαντικό να είμαστε ενημερωμένοι και να εμπιστευόμαστε αυτά τα οποία συνιστούν οι ειδικοί και όχι αυτά που τυχαίνει να ακούμε ή να διαβάζουμε από αναξιόπιστες πηγές. Σε τέτοιες συνθήκες οφείλουμε να συμπεριφερόμαστε σαν να είμαστε φορείς του ιού, ακόμα και αν δεν είμαστε. Με τον τρόπο αυτό, η έννοια της αυτονομίας λαμβάνει το πραγματικό της νόημα. Αυτόνομος είναι αυτός που μόνος του θέτει κανόνες και όρια στις πράξεις και στη συμπεριφορά του. Η έννοια της αυτονομίας, ο αυτοπεριορισμός, όχι επειδή κάποιο πρόσωπο ή θεσμός το επιβάλλει, δεν έρχεται σε σύγκρουση με την προσωπική ελευθερία. Κάθε άλλο. Κάποιος που επιλέγει ο ίδιος τον περιορισμό του εαυτού του, είναι ο μόνος ελεύθερος σε περίπτωση μιας τέτοιας κρίσης, καθώς αν ο ίδιος δεν θέσει τους κανόνες, κάποιος εξωτερικός παράγοντας θα τον αναγκάσει να περιοριστεί και αυτό μπορεί ενδεχομένως να συμβεί ακόμα και με τη χρήση βίας. Ο αυτοπεριορισμός μας είναι μια πράξη ευθύνης τόσο απέναντι στον εαυτό μας όσο και απέναντι στον συνάνθρωπό μας. Όταν η ατομική ευθύνη είναι απύσχα, κάποιος τρίτος παράγοντας, το κράτος σε αυτήν την περίπτωση, αναγκάζεται να επιβάλλει την συμπεριφορά αυτή. Για παράδειγμα, όταν έκλεισαν τα σχολεία, πολλά παιδιά συνέχισαν να συναθροίζονται στις καφετέριες. Όταν έκλεισαν οι καφετέριες και τα γυμναστήρια, πολλοί γέμισαν τις παραλίες, μέχρι να επιβληθεί αμέσως το κλείσιμό τους από την πολιτεία. Ο μη αυτοπεριορισμός επιβάλλει μέτρα στέρησης της ελευθερίας. Αν θέλουμε λοιπόν να είμαστε ταυτόχρονα υγιείς και ελεύθεροι, οφείλουμε να πράττουμε με αίσθημα ατομικής ευθύνης και να περιορίζουμε μόνοι μας, με δική μας απόφαση και λογική κρίση, τους εαυτούς μας. Η αλόγιστη συμπεριφορά μας και η έκθεσή μας σε κίνδυνο, ουσιαστικά θέτει σε κίνδυνο εκτός από τον εαυτό μας και τους αμέσως επόμενους κύκλους.

Η ευθύνη απέναντι στον στενό οικογενειακό, συντροφικό, φιλικό και επαγγελματικό μας κύκλο, συνεπάγεται την υποχρέωσή μας να διαφυλάξουμε με κάθε τρόπο την υγεία τους αλλά και τη συναισθηματική και πνευματική τους ισορροπία. Παραμένοντας εμείς υγιείς συμβάλλουμε στη διατήρηση της υγείας τους. Η ευθύνη απέναντι στα μέλη αυτού του κύκλου είναι μεγάλη, αν σκεφτούμε τα κοντινά πρόσωπα μεγάλης ηλικίας, υψηλού κινδύνου και πιθανής θνησιμότητας. Άθελά μας και λόγω μιας κακώς σταθμισμένης συμπεριφοράς, υπάρχει το σοβαρό ενδεχόμενο να γίνουμε η αιτία που θα ασθενήσουν και πιθανόν η αιτία που θα πεθάνουν. Φυσικά η συνέπεια μιας τέτοιας εξέλιξης θα σημάδευε τη ζωή καθενός μας για πάντα. Όμως η υποχρέωσή μας να διαφυλάξουμε την υγεία των

προσώπων του στενού μας κύκλου, δεν περιορίζεται μόνο στο να μην τους μεταδώσουμε τον ιό. Το να φροντίζουμε για την εγρήγορσή τους αλλά και για την ψυχραιμία τους, την ακριβή και πλήρη ενημέρωσή τους, την τήρηση των κανόνων υγιεινής κτλ. αποτελεί εξίσου σημαντικό καθήκον μας. Επίσης, στην περίπτωση που κάποιο ή κάποια πρόσωπα του στενού κύκλου μας ασθενήσουν, θα πρέπει να συμβάλουμε με κάθε τρόπο στην ψυχολογική τους υποστήριξη και στην έμπρακτη βοήθειά τους, χωρίς να θέσουμε τον εαυτό μας σε κίνδυνο.

Η ευθύνη απέναντι στην τοπική κοινότητα, τους γείτονες, το προσωπικό των καταστημάτων με τα οποία συναλλασσόμαστε, τους γιατρούς κτλ. είναι εξαιρετικά μεγάλης σημασίας. Η εξάπλωση της ασθένειας γίνεται, όπως είναι φυσικό, σε τοπικές ομάδες πληθυσμού, από έναν αρχικό ασθενή. Επειδή κάποιος από εμάς μπορεί να είναι φορέας του ιού χωρίς να έχει εμφανίσει συμπτώματα, η τήρηση όλων των κανόνων ασφάλειας όταν ερχόμαστε σε επαφή με συνανθρώπους μας είναι υποχρεωτική. Ακόμα και αν κανένας μας δεν είναι ασθενής, η τήρηση των κανόνων ασφαλείας, συμβάλλει στην τυποποίηση μιας συμπεριφοράς, που εκτός από τον ψυχολογικό αντίκτυπο στις μεταξύ μας σχέσεις, γίνεται παραδειγματική και αναδεικνύει μια τυχόν αποκλίνουσα συμπεριφορά. Ο πιθανότερος τρόπος να προσβληθεί μια υγιής τοπική κοινότητα είναι επειδή κάποιο μεμονωμένο πρόσωπο είτε λόγω άγνοιας, είτε λόγω υπεροψίας, είτε λόγω μειωμένης κριτικής ικανότητας, θα ξεφύγει από τον κανόνα και θα γίνει η αιτία για την διάδοση του ιού. Επίσης είναι πιθανόν κάποιος με πρόθεση να βοηθήσει έναν ασθενή και λόγω υπερβάλλοντος ζήλου, παρορμητικότητας ή απροσεξίας, να θέσει σε κίνδυνο τελικά τον εαυτό του και τα υπόλοιπα μέλη της τοπικής κοινότητας. Αυτές οι περιπτώσεις συνδέονται με τη λεγόμενη «κατάρτα των μονομερών δράσεων»¹. Πρόκειται για μεμονωμένες πράξεις προσώπων που δεν συμμορφώνονται με τους γενικούς κανόνες και τελικά γίνονται η αιτία να ξεκινήσει μια αλυσιδωτή αντίδραση με καταστροφικά αποτελέσματα. Μοναδική αμυντική γραμμή σε αυτό το ενδεχόμενο, είναι η απαρέγκλιτη ακολουθία της «αρχής της συμμόρφωσης», που στην προκειμένη περίπτωση δεν είναι άλλη από τον οικειοθελή κατ' οίκον περιορισμό και την τήρηση αυστηρού πρωτοκόλλου δημόσιων επαφών και αντιμετώπισης των κρουσμάτων. Όμως η ευθύνη μας απέναντι στην τοπική κοινότητα δεν σταματάει εδώ. Αρχές όπως η αλληλεγγύη και η αμοιβαιότητα, δοκιμάζονται σε τέτοιες καταστάσεις στην πράξη. Ενέργειες όπως για παράδειγμα το να ψωνίσει κανείς φάρμακα ή είδη πρώτης ανάγκης για ένα ηλικιωμένο ζευγάρι γειτόνων του, ώστε να μην εκτεθεί αυτό σε επιπλέον κίνδυνο, αποτελούν απλές πράξεις που θέτουν σε εφαρμογή μεγαλοσχήμονες ιδέες οι οποίες παραμένουν συνήθως στη σφαίρα της ρητορικής.

Η ευθύνη απέναντι στην πολιτεία, στα νοσηλευτικά ιδρύματα, στους θεσμούς, στο κράτος, στην οικονομία, είναι δύσκολο να γίνει κατανοητή, ειδικά από όλους εμάς που έχουμε μεγαλώσει σε ένα πολιτειακό περιβάλλον από το οποίο είχαμε πάντα απαιτήσεις, χωρίς να αναγνωρίζουμε τις δικές μας υποχρεώσεις. Από εμάς που μεγαλώσαμε με την ψευδαίσθηση και τη λογική πλάνη ότι από τη μια πλευρά είναι το Κράτος και από την άλλη πλευρά Εμείς, χωρίς να κατανοούμε ότι εμείς συναποτελούμε αυτό το πλέγμα σχέσεων και θεσμών που ονομάζουμε πολιτεία. Στην προκειμένη περίπτωση, εκτός από την αυτονόητη τήρηση των οδηγιών, είναι σημαντικό να καταλάβουμε ότι οι εκπρόσωποι που εμείς έχουμε επιλέξει, ενεργούν με τον ορθότερο κατά την κρίση τους τρόπο, ώστε να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Δυστυχώς όμως δεν υπάρχουν λύσεις χωρίς τίμημα. Κι αυτό

σημαίνει ότι είναι πολύ πιθανό να υπάρχουν δυσάρεστες συνέπειες στην προσωπική, επαγγελματική και οικονομική μας ζωή, στις μετακινήσεις μας, στην περίθαλψή μας. Διευκολύνοντας όμως τη λειτουργία του μηχανισμού, διευκολύνοντας την πολιτεία να επιτύχει τους στόχους της, διευκολύνουμε τη ζωή των συνανθρώπων μας, και συμβάλλουμε εν τέλει στην επίτευξη του βέλτιστου αποτελέσματος για εμάς, τους φίλους μας και τις οικογένειές μας.

Τελικά το πιο σημαντικό εφόδιο, το πιο σημαντικό όπλο και το πιο σημαντικό αντίδοτο απέναντι σε κάθε ιό και σε κάθε πανδημία, είναι η δυνατότητα του ανθρώπου να σκέφτεται και να δρα με βάση τη λογική. Αυτό το ακαταμάχητο πλεονέκτημα του είδους μας, μάς οδηγεί να συμπεριφερόμαστε με υπευθυνότητα, ψυχραιμία και συνέπεια, και μας δίνει τη δυνατότητα να αξιοποιούμε με τον καλύτερο και αποτελεσματικότερο τρόπο τον τεράστιο πλούτο συναισθημάτων που έχουμε όλοι μέσα μας. Κάθε φορά λοιπόν που βρισκόμαστε σε μια δυσάρεστη θέση και διάφορες σκέψεις ξεπηδούν από το κεφάλι μας, θα πρέπει να αναρωτιόμαστε **τι βοηθάει την κατάσταση και τι όχι**. Πρέπει να είμαστε προσεκτικοί και εγκρατείς, όχι μόνο στις πράξεις μας αλλά και στις κρίσεις μας. Η παραπληροφόρηση, ο πανικός, η εύκολη και ανυπόστατη απόδοση ευθυνών, η υπέρμετρη αισιοδοξία, οι αντιεπιστημονικές μέθοδοι και τα γιατροσόφια, οι μικροπολιτικές σκοπιμότητες, οι θεωρίες συνωμοσίας και η άρνηση, όχι μόνο δεν βοηθούν την κατάσταση, αλλά αντιθέτως πολλαπλασιάζουν τον κίνδυνο για εμάς τους ίδιους και για τα αγαπημένα μας πρόσωπα.

Είναι βέβαιο, ότι η κρίση αυτή, όπως όλες οι παρόμοιες κρίσεις στην ιστορία της ανθρωπότητας, θα ξεπεραστεί σύντομα και η ζωή θα επανέλθει στους κανονικούς της ρυθμούς. Το θέμα είναι να ξεπεραστεί με τον λιγότερο επώδυνο τρόπο για όλους μας. Κι αν έχουμε πάντα στο μυαλό μας ότι **κάθε κρίση αποτελεί μια ευκαιρία**. Μια ευκαιρία να σκεφτούμε, να γνωρίσουμε και να αξιολογήσουμε καλύτερα τον εαυτό μας και τους γύρω μας. Μια ευκαιρία να ωριμάσουμε, να ενηλικιωθούμε, να συνεισφέρουμε έμπρακτα, να περάσουμε από τη θεωρία στην πράξη, να νοιαστούμε, να σεβαστούμε και να εμπιστευτούμε τον άνθρωπο, την επιστήμη και τους θεσμούς, αλλά και να καταλάβουμε πόσο εύθραυστη, ευάλωτη και πολύτιμη είναι η ζωή.

ⁱ Περισσότερα για το θέμα μπορείτε να βρείτε εδώ: [The Unilateralist's Curse and the Case for a Principle of Conformity](#) κι εδώ: [Pandemic Ethics: the Unilateralist Curse and Covid-19, or Why You Should Stay Home](#)